

השמות המיוחדים

מאת: יוסף יצחק ליפשיץ

לִירְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּקְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה (דברים כח:נח)

א. הקדמה

הרב אברהם דנציג בספרו *זיי אדם*, מזהיר את המזכיר את שמות האל ומציין את התחושה הנדרשת בעת הזכרתם: "יירא ויזדעזעו אבריו בשעה שמזכיר השם, ולא שם המיוחד בלבד, אלא כל השמות שאינן נמחקין המיוחדין לשמו הגדול ברוך הוא." בדברים אלה מרחיב בעל *זיי אדם* את החומרה של הזכרת השם המיוחד ומיישמה גם על השמות שאסור למוחקם. יש לציין כי השמות שאסור למוחקם מפורטים ברמב"ם:

כל המאבד שם מן השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקב"ה, לוקה מן התורה, שהרי הוא אומר בעבודה זרה "ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, לא תעשון כן לה' אלהיכם". ושבעה שמות הן, השם שנכתב יוד הא ואו הא והוא השם המפורש, או הנכתב אלף דאל נון יוד, ואל, אלוה, ואלהים, ואהיה, ושדי, וצבאות. כל המוחק אפילו אות אחת משבעה אלו, לוקה.²

השם המיוחד אינו מצויין, לכאורה, באופן ברור. רבים נוהגים, לפיכך, ובהזכירם את כל שבע השמות שאינם נמחקים, משנים בהם אות אחת כדי לא להזכירם לבטלה. במאמר זה אבקש לברר את ההלכה הזו ואת מקורותיה, כאשר אתמקד בשאלה מהם השמות שאסור להזכירם לבטלה, ומהי הזכרת השם לבטלה.

ב. איסור הזכרת השם

הגמרא בתמורה לומדת את האיסור להזכיר את השם לבטלה ממצוות יראת השם: "מוציא שם שמים לבטלה אזהרתיה מהיכא? אלמה לא-- והכתיב 'את ה' אלהיך

^א חיי אדם, כלל ה סימן א.

^ב רמב"ם, הלכות יסודי התורה פרק ו, הלכות א-ב, הוצאת שילת, מעלה אדומים, תשס"ד. למקור דברי הרמב"ם ראה שבועות לה ע"א-ב: "יש שמות שנמחקין, ויש שמות שאין נמחקין; אלו הן שמות שאין נמחקין: כגון אל, אלהיך, אלהים, אלהיכם, אהיה אשר אהיה, אלף דלת, ויוד הי, שדי, צבאות - הרי אלו אין נמחקין".

יוסף יצחק ליפשיץ הוא עמית בכיר במכון לפילוסופיה, מדינה ודת במרכז שלם וראש ישיבת רבי יצחק יחיאל. מחבר ספר "רזא דשבת" ובעל דוקטורט במחשבה יהודית מאוניברסיטת תל-אביב.

תירא ואותו תעבוד" (תמורה, ד ע"א). הגמרא בנדריים אף היא מזהירה ביותר מפני הזכרת השם לבטלה, ומחייבת את מי שנוכח בשעת הזכרת השם לנדות את מי שמזכיר את השם לבטלה:

אמר רב חנין אמר רב: השומע הזכרת השם מפי חברו - צריך לנדותו, ואם לא נידהו - הוא עצמו יהא בנידוי, שכל מקום שהזכרת השם מצויה - שם עניות מצויה, ועניות כמיתה, שנאמר: "כי מתו כל האנשים" (שמות ד), ותניא: כל מקום שנתנו חכמים עיניהם - או מיתה או עוני. אמר רבי אבא: הוה קאימנא קמיה דרב הונא, שמעה להך איתתא דאפקה הזכרת השם לבטלה, שמתה ושרא לה לאלתר באפה [נידה אותה והתיר לה מיד בפניה]. ש"מ תלת: ש"מ, השומע הזכרת השם מפי חברו - צריך לנדותו; וש"מ, נידהו בפניו - אין מתירין לו אלא בפניו; וש"מ, אין בין נידוי להפרה ולא כלום.^ג

הגמרא אינה מציינת מהי הזכרת השם לבטלה ולא מהו השם שאותו אסור להזכיר, אולם היא מחייבת תגובה, כאשר שם השם מוזכר בפי אחר. הלכה זו מובאת בגאונים:

השומע אזכרה מפי חברו חייב לנדותו אפי' בזמן הזה ואפי' בכל לשון וחסידים עושים כן ואינו צריך עד שיזכיר בלשון הקודש ואין חילוק בין שם המיוחד לכינויין לבין ישראל לגוי לכל לשון אלא בין סקילה לאזהרה אבל לענין נדוי אחד גוים ואחד ישראל ואחד שם וכל כנויין ואפי' בכל לשון חייבין לנדותו.^ד

נראה כי לדברי הגאונים, חובת הנידוי איננה עונש המיועד למזכיר את השם לבטלה, אלא חובת השומע שנועדה להשיב את כבוד השם שהתחלל בעטיה של הזכרתו לשווא. ואכן חלה חובה להגיב גם כאשר ארע שהאדם עצמו הוציא את השם לבטלה בטעות. במקרה זה מציע התלמוד הירושלמי לומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" כדי לבטל את חילול השם: "אמר רבי חייא בר ווא הדא אמרה אהן דנסב עיגולא ומברך עילוי והכא לא אתי בידיה צריך מברכה עילוי זמן תניינות [זאת אומרת שמי שלקח פת ובירך עליה קודם שבא לידו, צריך לברך עליה פעם שנית]. אמר רבי תנחום בר יודן צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה".^ה את הצעה זו הביא הרמב"ם להלכה:

ולא שבועה לשוא בלבד היא שאסורה אלא אפילו להזכיר שם מן השמות המיוחדין לבטלה אסור ואע"פ שלא נשבע. הרי הכתוב מצוה ואומר "ליראה את השם הנכבד והנורא" ובכלל יראתו שלא יזכירו לבטלה. לפיכך אם טעה הלשון והוציא שם לבטלה ימהר מיד וישבח ויפאר ויהדר לו כדי שלא יזכר לבטלה.

^ג נדרים ז ע"ב. כך הובא להלכה בהלכות הרי"ף, מועד קטן פרק ג - ואלו מגלחין, דף ט ע"ב על פי דף יז ע"א; ובנימוקי יוסף לנדריים, ז ע"ב.

^ד תשובות הגאונים - גאוני מזרח ומערב סימן קג.

^ה תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ו הלכה א.